

مطالعات علوم اسلامی انسانی

مقاله پژوهشی، سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۴۰۳ (ص ۲۵ - ۳۴)
دریافت: شهریور ماه ۱۴۰۳ پذیرش: آبان ماه ۱۴۰۳

نقش حیا در تحکیم خانواده از دیدگاه اسلام

The Importance of Modesty in Strengthening Family Relationships in Islam

عبدالرب حازم/ عضو کادر علمی پوهنچی ثقافت اسلامی پوهنتون تعلیم و تربیه کابل.
نصرت الله نصرت/ عضو کادر علمی پوهنچی شرعیات دیپارتمنت تعلیمات اسلامی پوهنتون بامیان.

Abdul Rab Hazem/ Faculty Member of the Faculty of Islamic Sciences, Department of Dawat and Islamic Culture, Kabul University of Education.

abdulrabhazem@gmail.com

Nasratullah Nasrat/Assistance Professor of Faculty of Sharia, Bamyan University.

Abstract

Modesty (Haya) is one of the most important moral qualities and values that holds a significant place in the sacred religion of Islam. According to Islamic teachings, adhering to the principle of modesty within the family contributes to the spiritual and mental well-being of its members and strengthens the foundations of the family. This research aims to highlight the importance of modesty as a factor that enhances family relationships and improves the outcomes for family members. The main question of this research is about the role of modesty in strengthening the family.

The goal of this study is to understand the impact of modesty on family cohesion. An analytical-descriptive method has been utilized for this research, focusing on the verses of the Quran and the sayings of the Prophet Muhammad (peace be upon him) as the statistical community. The main tool for gathering information in this research is a library-based approach, which collects data through documentary studies, followed by content analysis.

The findings indicate that the presence of modesty in family relationships is directly associated with

چکیده

حیاء یکی از جمله مهم‌ترین صفات و ارزش‌های اخلاقی است که در دین مقدس اسلام جایگاه و اهمیت زیادی دارد. از نظر دین مبین اسلام رعایت اصل حیا در خانواده باعث سلامت روحی و معنوی شده و پایه‌های خانواده را استحکام می‌بخشد. این تحقیق به دنبال پررنگ کردن اهمیت حیاء به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در بهبود روابط خانوادگی و افزایش رضایت درونی اعضای خانواده است. سؤال اصلی این تحقیق عبارت از رعایت نقش حیاء در تحکیم خانواده است. هدف این تحقیق دریافت تأثیر حیا و تحکیم خانواده است برای انجام این تحقیق از روش تحلیلی توصیفی استفاده شده و جامعه آماری و نمونه آیات قرآن و احادیث پیامبر اسلام صلی‌الله علیه وآله وسلم است و ابزار اصلی جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق کتاب‌خانه‌ای است داده‌های لازم از طریق مطالعات اسنادی جمع‌آوری شده و سپس با روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که وجود حیاء در روابط خانوادگی به‌طور مستقیم با افزایش سلامت روانی اعضای خانواده و کاهش تعارضات خانوادگی مرتبط است. همچنین، حیاء به‌عنوان یک ارزش اخلاقی نه‌تنها به تقویت انسجام خانواده کمک می‌کند، بلکه باعث افزایش رضایت زناشویی و بهبود تعاملات میان‌فردی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: حیاء، خانواده، تحکیم خانواده، اخلاق اسلامی، تحکیم خانواده.

increased mental health among family members and a reduction in family conflicts. Furthermore, modesty as a moral value not only helps to strengthen family cohesion but also enhances marital satisfaction and interpersonal improvements.

Keyword: Modesty, Family, Family Strengthening, Islamic Ethics, Family.

مقدمه

الحمد لله وحده، والصلاة والسلام على من لا نبي بعده، و بعد. هدف تشکیل خانواده در آموزه‌های دینی سکونت و آرامش اعضاء است از این رو نیاز است که همه رفتارها و تعامل‌ها در روابط فامیلی در راستای تحقق این هدف کنترل و اصلاح شود. حیا به عنوان یک ارزش اخلاقی جایگاه بس بزرگ و مهم را در دین مقدس اسلام دارد پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم حیا را در جای شاخه از ایمان و در جای دیگر کل دین و منبع خیر معرفی نموده است. رعایت اصل حیا در سطح خانواده باعث روابط بهتر افراد شده و از این طریق روابط اعضای خانواده را پایدارتر و مستحکم و منسجم‌تر می‌سازد و انسجام خانواده، سلامت روحی و معنوی اعضای خانواده و به تبع آن استحکام خانواده را به ارمغان می‌آورد.

مسئله تحقیق

آنچه در نظام خانوادگی از اهمیت و ارزش خاص برخوردار است و به آن توجه و عنایت بیشتری شده است ارزش‌های اخلاقی است که در این میان اصل حیا از اساسی‌ترین عناصر در یک خانواده صالح و سالم به شمار می‌رود. یکی از ارزش‌های انسانی و الهی که در ساختار و چگونگی زندگی انسان تأثیرگذار و از جمله عوامل ترک گناه که باعث حفظ و سلامت خانواده از آلودگی‌ها و انحرافات می‌شود موضوع داشتن حیا و شرم است. این ارزش اخلاقی و انسانی در تعلیمات دینی ارزش و جایگاه بلند دارد و رابطه خیلی نزدیک با اصل ایمان و عفت داشته است و آنچه نقش مهم و موثر در سلامت فرد و خانواده داشته و روابط را در خانواده استحکام می‌بخشد رعایت حیا در حوزه خانواده است.

اهداف تحقیق

با در نظر داشت عنوان و مسئله تحقیق، این تحقیق درصدد تحقق اهداف ذیل است:

هدف اصلی

۱- دریافت نقش حیا در تحکیم خانواده.

اهداف فرعی

۱- بیان معنی و مفهوم خانواده.

۲- بیان معنی و مفهوم حیا.

۳- درک جایگاه خانواده در اسلام.

۴- بیان نقش حیا در تحکیم خانواده.

سؤالات تحقیق

با در نظر داشت مسئله و اهداف تحقیق، این تحقیق درصدد دریافت پاسخ به سؤالات ذیل می‌باشد.

سؤال اصلی

آیا رعایت ارزش حیات تحکیم خانواده نقش دارد؟

سؤالات فرعی

- ۱- خانواده چه مفهوم دارد؟
- ۲- معنی و مفهوم حیا چیست؟
- ۳- خانواده در اسلام چه جایگاه دارد؟
- ۴- رعایت حیا در تحکیم خانواده چه نقش دارد؟

روش تحقیق

این تحقیق از نوع تحلیلی _ توصیفی است که با بررسی و مطالعه حیا و نقش آن در تحکیم خانواده به بررسی گرفته شده است و در مقابل راهکارهای گهربار اسلام را در راستای تحکیم خانواده مرتبط به بحث مورد تحقیق قرار گرفته است جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق از کتب معتبر مربوط به عنوان و حقایق عینی جامعه امروزی صورت گرفته است، محقق با مرور تألیفات و تحقیقات گذشته، اطلاعات را گردآوری نموده، بعد از مناقشه، نتایج آنرا توصیف و تحلیل نموده است، نتیجه‌گیری تحقیق به شکل تحلیلی توصیفی با ذکر راهکارهای معین در امر تحکیم خانواده با استفاده از آموزه‌های دینی انجام یافته است.

پیشینه تحقیق

در مورد حیا و خانواده به شکل کلی و یا قسمی تحقیقات زیادی انجام شده است و هرکدام به نتایجی دست یافته است که از آن جمله می‌توان تحقیقات چندی را نام برد:

- ۱- وهبه زحیلی (۱۳۹۰) کتاب تحت عنوان: فقه خانواده در جهان معاصر. مؤلف در این نوشته به مفهوم خانواده، ویژگی‌های خانواده حقوق و آداب خانواده بحث نموده است آنچه قابل توجه مرتبط به بحث ماست اشاره نمودن به نقش اخلاق در خانواده است.
- ۲- حسین زاده، صالح. (۱۳۹۰). مقاله را تحت عنوان: عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی. نویسنده در این مقاله به عوامل تحکیم خانواده اشاره نموده است و در این راستا نقش اخلاق را در تحکیم خانواده به بحث گرفته است.
- ۳- الجار الله، عبدالرحمن. (بت). اثر را زیر عنوان: الحیاء فی حیاة المسلم. تألیف نموده است بحث‌های اصلی این اثر مفهوم حیا، اقسام حیا درجات حیا است و در بخش از این اثر به الگوها و نمونه‌های حیا در تاریخ اسلام اشاره شده است و بخش پایانی این کتاب به آثار و نقش حیا به عنوان یک ارزش اخلاقی در اجتماع، خانواده و فرد اختصاص داده شده است که این بخش از اثر به عنوان تحقیق ما رابطه دارد که می‌توان از آن به عنوان پیشینه استفاده کرد.
- ۴- وخوله درویش، محمد الناصر. (۱۴۱۲). کتاب را تحت عنوان: تریبۃ الاطفال فی رحاب الاسلام فی البیت. به رشته تحریر در آورده است مؤلف در این اثر ارزشمند خویش به نقش خانواده در تربیت اولاد و به ویژه به نقش پدر و مادر در تربیت اولاد اشاره نموده است که در این میان رفتار، گفتار و شیوه زندگی کردن پدر و مادر و تعامل پدر و مادر در امر تربیت اولاد مؤثر دانسته است.
- ۵- هدایتی، محمدعلی. (۱۳۸۲). کتاب تحت عنوان: احیای حیا به رشته تحریر در آورده است مؤلف در ابتدای کتاب خویش به مفهوم حیا، اقسام حیا و عوامل کسب حیا و خواستگاه حیا اشاره نموده است و یکی از فصل‌های مستقل این اثر در مورد آثار حیا تحریر شده است که در این مفاهیم مؤلف اشاره نموده است که رعایت حیا چه تأثیرات در زندگی انسان مسلمان دارد.
- ۶- پسندیده، عباس. (۱۳۸۳). کتاب زیر عنوان: پژوهشی در فرهنگ حیا. مؤلف در این اثر به تعریف حیا فضیلت حیا، اقسام حیا اشاره نموده است و در قسمت از این تحقیق به تأثیر و نقش حیا در خانواده مجامعه اشاره نموده است.

مبانی نظری

اهمیت تحکیم خانواده و عوامل آن

خانواده اصطلاح فارسی است که به عربی به آن «أسره» گفته می‌شود به گروه و جماعتی اطلاق می‌شود که زیربنای جامعه را تشکیل می‌دهند؛ و بنای آن بر روابط همسری میان زن و مرد استوار است و پیامد آن وجود فرزندی است که به صحنه زندگی گام می‌گذارند.^۱ خانواده نقش مهم را در تربیت و ساختن افراد دارد، در فضا و محیط خانواده است که نهال اخلاق، فضیلت رشد و نمو می‌کند.^۲ تحکیم خانواده ارتباط مهم با اهمیت خانواده دارد جامعه سالم و صالح نیاز به خانواده سالم و صالح دارد قرآن کریم بخشی بزرگ از آیات را به تنظیم و تعدیل ساختن خانواده، روابط میان اعضای خانواده اختصاص داده است.^۳ عوامل فراوانی در تحکیم بنیاد خانواده مؤثرند از جمله حسن معاشرت، رعایت نظم، برخورد عادلانه میان اعضای خانواده، همکاری، مشوره و رعایت ارزش‌های اخلاقی.

دین مقدس اسلام جهت تحقق اهداف ازدواج و تحکیم خانواده دو امر مهم را لازمی و ضروری می‌داند، یکی ایمان و دیگری اخلاق. رعایت و پای بندی به موازین اخلاقی در نهاد خانواده از اهمیتی ویژه برخوردار است زیرا اخلاق در زندگی مشترک زناشویی از مهم‌ترین و مؤثرترین عوامل تحکیم و پایداری خانواده است، اخلاق نه تنها در زندگی اجتماعی، بلکه در کانون خانواده نیز، از اهمیت خاص برخوردار است. اسلام برای تداوم رابطه بین زن و شوهر و بقاء بنیاد خانواده و برای جلوگیری از اختلافات خانوادگی بهترین وسیله را رعایت ارزش‌های اخلاقی می‌داند.

از آنجا که رعایت ارزش‌های اخلاقی نقش مهم را در تحکیم روابط خانوادگی و سلامت خانواده دارد می‌توان گفت که حیا به عنوان یک ارزش اخلاقی عامل مؤثر در تحکیم روابط خانوادگی دارد که در مقاله حاضر بحث اصلی هم تأکید روی حیا به عنوان یک ارزش اخلاقی و نقش آن در سلامت و تحکیم خانواده مورد بررسی قرار گرفته است.

اهمیت و ارزش حیا

قبل از وارد شدن به تأثیرات و نقش حیا در تحکیم خانواده نیاز است اشاره مختصری در رابطه به ارزش و جایگاه حیا شود. حیا جایگاه بالاهمیتی در معارف اسلامی و موقعیت مؤثری در سعادت انسان‌ها به ویژه در زندگی امروز و جوامع کنونی ما دارد، در آیات و احادیث نبوی روی حیا به عنوان یک ارزش اخلاقی تأکید زیاد شده است. پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «إِنَّ لِكُلِّ دِينٍ خُلُقًا، وَخُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ».^۴

هر دین خصلت و خلق برجسته‌ای خود را دارد و اخلاق برجسته اسلام همانا حیا می‌باشد.

در حدیث دیگری از ابن عباس رضی الله عنهما روایت شده است که پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم حیا و ایمان را قرین هم دانسته فرموده‌اند: «إِنَّ الْحَيَاءَ وَالْإِيمَانَ فِي قَرْنٍ، فَإِذَا سَلِبَ أَحَدُهُمَا تَبِعَهُ الْآخَرُ».^۵

حیا و ایمان با هم قرین و توأم می‌باشد و چون یکی از آن دو برداشته شد دیگری نیز برداشته می‌شود.^۶

در جای دیگر حیا را درکل، به خیر و خوبی معرفی نموده می‌فرماید: «الْحَيَاءُ كُلُّهُ خَيْرٌ».^۷

حیا سرتا سرش خیر است.

و می‌فرماید: «الْحَيَاءُ لَأَ يَأْتِيَ إِلَّا بِخَيْرٍ».^۸

حیا نتیجه‌ای جز خیر ندارد.

^۱ فقه خانواده در جهان معاصر ص ۳۰

^۲ فقه خانواده در جهان معاصر زحیلی ص ۳۲.

^۳ حسین زاده، صالح. (۱۳۹۹). عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی ص ۴.

^۴ الموطأ - رواية محمد بن الحسن - (۳ / ۴۵۲).

^۵ شعب الإيمان (۱۰ / ۱۶۶)

^۶ اخلاق مسلمان محمد غزالی. (۳۱۳)، به نقل از المستدرک للحاکم.

^۷ سنن أبی - ن - (۴ / ۳۹۹).

^۸ صحیح البخاری داود - (۱ / ۵۷).

همچنین می‌فرماید: «الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَدَأُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ مِنَ النَّارِ»^۹. حیا جزئی از ایمان است و ایمان در بهشت جای دارد و بی‌حیایی جزئی از سنگدلی است و جایگاه سنگدلی و اعراض دوزخ است. و می‌فرماید: «الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»^{۱۰}. ایمان شصت و چند شاخه است و حیا یکی از شاخه‌های ایمان است. حیا در واقع یکی از وسایل و اسبابی است که می‌تواند خانواده را پاک، سالم و مرتب نگاه داشته و خانواده تبدیل به یک کمربندی امنیتی استواری برای جلوگیری از لغزش، تنش و فروپاشی آن گردد و تبدیل به یک محیط آموزشی و تربیتی بسازد.

یافته‌های تحقیق

نقش حیا در تحکیم خانواده

یکی از مهم‌ترین کانون‌های ارزشمند، کانون خانواده است. اگر بخواهیم این کانون در راستای رضا و خوشنودی الهی و دستورات او انجام گیرد، لزوماً باید ارزش‌های اخلاقی و در رأس آن حیا را در آن کانون رعایت کنیم. حازم حیا یکی از موضوعات مهم اخلاقی است که جایگاه و اهمیت زیاد اسلام به آن قائل شده است. در تعریف حیا میان علماء اختلاف و دیدگاه‌های متفاوت وجود دارد که در تعریف آن می‌توان گفت: حیا صفتی است نهادی در انسان، برگرفته و متناسب با عزت و شرافت او که در برابر اموری که به سبب پستی، زشتی، حقارت یا نقص، منافات با حرمت و عزت او یا طرف مقابل دارد، حالت گرفتگی، جمع شدن و عقب‌نشینی در نفس ایجاد می‌کند.^{۱۱} و یا اینکه حیا عبارت است از خودداری نفس از زشتی‌ها و ترک آن‌هاست.^{۱۲}

انواع حیا

حیا به اعتبارات مختلف دارای انواع زیاد است: مانند حیای فطری و حیای کسبی، حیای شرعی و حیای عرفی، و هم چنان به اعتبار اینکه حیا از چه کسی ظاهر می‌شود نیز اقسام و انواع زیادی دارد.

- ۱- **حیای فطری:** عبارت از آن است که خداوند انسان را همراه با پیدایش متصف با آن آفریده باشد، این نوع حیا یک طبع و خوی عالی و توفیق بزرگ خداوند است.
- ۲- **حیای کسبی:** آنست که انسان آنرا به اراده خود بدست آورده باشد.
- ۳- **حیای شرعی:** آن است که انسان را به کارهای نیک دعوت و از کارهای ناروا باز می‌دارد.
- ۴- **حیای غیر شرعی:** این‌گونه اوصاف در حقیقت حیا نبوده، بلکه کم‌دلی، خجالت و یک نوع ضعف است که در عرف مردم به آن حیا گفته شده است.

انواع حیا به اعتبار کسی که از وی باید حیا کرد

حیا به اعتبار اینکه از چه کسی باید حیا کرد، به چهار نوع تقسیم می‌شوند:

۱- حیا از مردم

حیا از مردم به این معنی است که انسان نباید در مقابل و انظار مردم عمل را انجام دهد که عیب دانسته می‌شود و از نظر مردم عمل نادرست و قبیح شناخته شده است.

مانند این‌که در حضور مردم علناً گناه انجام می‌دهد و یا از گناه کردن خود یاد می‌کند، حضرت ابوهیریه رضی‌الله‌عنه از پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وسلم نقل می‌کند از رسول‌الله شنیدم که می‌فرمود: «كُلُّ أُمَّتِي مُعَافَى إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ، وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهِرَةِ أَنْ يَمْعَلَ الرَّجُلُ

^۹ سنن الترمذی - (۴ / ۳۶۵).

^{۱۰} الجمع بین الصحیحین البخاری و مسلم - (۳ / ۱۱۱).

^{۱۱} هدایتی، محمدعلی: احیای حیا ص...

^{۱۲} الحیا فی حیاة المسلم (ص: ۱۰)

بِاللَّيْلِ عَمَلًا، ثُمَّ يَصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، فَيَقُولُ: يَا فُلَانُ، عَمِلْتَ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، وَيَصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ»^{۱۳}.

همه افراد امت من بخشیده خواهند شد مگر کسانی که به طور علنی، مرتکب گناه شوند؛ و یکی از انواع گناهان علنی این است که شخص شب‌هنگام مرتکب گناهی شود و در حالی صبح کند که خداوند، گناه اش را پوشانده است؛ اما او بگوید: ای فلانی! دیشب فلان کار و فلان کار را انجام دادم. این در حالی است که خداوند گنااهش را پنهان کرده بود ولی او پرده خدا را از روی خودش برداشت.

شرم و حیا از مردم، این تعبیر را هم می‌تواند داشته باشد: که اگر انسان در بین مردم با اخلاق حیا متصف باشد، عصمت و عفت وی لکه‌دار نمی‌شود همچنین نیکبختی را به وی به ارمغان می‌آورد، از ارتکاب بدی‌ها در میان مردم مصون می‌ماند. و پیامبر اسلام صلی‌الله علیه وسلم می‌فرماید: «مَنْ لَمْ يَسْتَحِ مِنَ النَّاسِ، لَمْ يَسْتَحِ مِنَ اللَّهِ»^{۱۴}. هر کس از مردم شرم نکند از خداوند بلند مرتبه نیز شرم نمی‌کند.

۲- حیا از فرشته‌ها

در مورد حیا از فرشته‌ها در آیات قرآنی و احادیث نبوی صلی‌الله علیه وسلم تاکید شده است به این معنی که اگر انسان باور داشته باشد که هرآنچه انجام می‌دهد فرشته‌های موظف وجود دارد که دقیق اعمال انسان را می‌نویسد بناً هیچ وقت انسان دست به انجام کارهای زشت نمی‌زند.

در آیات قرآن و احادیث نبوی صبحت از کتابت اعمال انسان برده شده است و همین‌طور صحبت از نامه اعمال انسان و بحث از کرام‌الکاتبین آمده است که این‌همه نصوص بیان نظارت الهی از اعمال و رفتار انسان را نشان می‌دهد^{۱۵}.

۳- حیا از خداوند متعال

نوع سوم آن حیا از خداوند جل جلاله است این قسم حیا به این معنی است که انسان در کنار یاد از عظمت و رحمت‌الله از تقصیرات و کاستی‌های خود نیز یاد بیاورد و در اجرای اوامر و ترک نواهی، از خداوند حیا کند و رضای خدا طلب شود. عبدالله ابن مسعود از پیامبر اسلام صلی‌الله علیه وسلم نقل می‌کند که رسول‌الله فرمودند: «اسْتَحْيُوا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ قَالُوا: إِنَّا نَسْتَحِي مِنَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ قَالَ: لَيْسَ ذَاكَ، وَلَكِنْ مِنْ اسْتَحْيَا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظِ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى، وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا حَوَى، وَلْيَذْكَرِ الْمَوْتَ وَالْبَلِيَّ، وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيَا، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ اسْتَحَى مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ»^{۱۶}.

حیا کنید از الله به حق حیا صحابه گفتن یا رسول‌الله ما حیا می‌کنیم از الله، الحمدالله پیامبر اسلام فرمود: حق حیا این نیست ولكن حق حیا این است که سر و آنچه در سر است را حفظ کنید و شکم و آنچه در شکم است حفظ کنید و مرگ را یاد کنید و کسی که اراده آخرت را دارد زینت و زیبایی دنیا را ترک کند و اگر این کار را کردین از الله درست حیا کردین.

۴- حیا از خویشان

زمانیکه انسان در خلوت می‌باشد و از طرف مردم درین حالت عیب و ایراد وارد نمی‌شود، درین وقت یک نوع حیا ظاهر می‌گردد که به این نوع حیا می‌گویند حیا خویشان.

سؤال مطرح می‌شود که حیا با اقسام ذکر شده‌اش چگونه می‌تواند موجب تحکیم خانواده خواهد گردد؟

در پاسخ به این سؤال باید گفت: که همه‌ای اقسام ذکر شده‌ای حیا بدون شک باهم ارتباط مستقیم دارند، اگر من از خداوند خجالت بکشم که باینده او بد رفتاری کنم، بنده‌ای که دارد با من زندگی می‌کند، طبیعی است که نتیجه آن خوش برخوردی با همسر و

^{۱۳} صحیح البخاری ۸ / ۲۰.

^{۱۴} کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال - ۳ / ۱۲۲.

^{۱۵} الحیا فی حیاة المسلم (ص: ۳۶)

^{۱۶} شعب الإیمان (۱۰ / ۱۶۹).

فرزندانش خواهد بود. پس ما باید توجه داشته باشیم که خداوند همسری را به انسان عطا کرده است، زن برای شوهر و شوهر برای زن و فرزندان را نیز، اینها نعمت‌های الهی هستند، باید رفتار و منش من در ارتباط با آنها با کمال احترام و با نهایت محبت باشد. همچنین است که اگر انسان شأن ایمانی خود را لحاظ کند، دیگر به خود اجازه نخواهد داد که هر رفتاری از او در رابطه با دیگران صادر شود و یا سخنی ناروا بر زبان جاری کند؛ از خود حیا می‌کند چرا که شأن او بسیار وارسته‌تر از آن است که بخواهد دلی را بشکند؛ بنابراین حیا یکی از عنایات الهی بر بندگانش است که آن را در فطرت ما قرار داده است.

زمینه‌های بروز و تجلی حیا

آنچه قبلاً در مورد اقسام حیا بیان شد که حیا دارای انواع و اقسام گوناگون است بناء انسان مسلمان در همه ابعاد زندگی خویش چه رفتاری و چه رفتاری است از الله از فرشته‌ها و از خود و مردم حیا کند که ارزش حیا در همه زمینه‌های زندگی‌اش تبلور داشته باشد مثلاً حیا در کلام، پوشش، رفتار و غیره که در ذیل به هر یک اشاره می‌شود:

الف: حیا در کلم و گفتار

کلام و گفتار هر فردی در حقیقت نشانگر بسیاری از نیات و مقاصد فرد است. این کار فرد برای مطلبی که در نظر دارد، زیباترین گفتار را بر می‌گزیند بیانگر عفت کلام اوست. قرآن کریم می‌فرماید: «وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا» (الإسراء: ۵۳). و به بندگانش بگو: سخنی را که بهتر است بگویند چرا که شیطان میانشان را به هم می‌زند همانا شیطان همواره برای آدمی دشمنی آشکار.

گاهی یک لفظ نامناسب ممکن است دلی را بشکند چه بسا تخم کینه را در آن بنشاند و منجر به دشمنی و بروز اختلافات زیادی شود. الفاظی که در سخنان ما به کار می‌رود، هم می‌تواند الفاظی بیهوده و خالی از ادب باشد و هم الفاظی کاملاً کنایی و زیبا همراه با ادب. به همین جهت است مسائلی که ذکر آنها قبیح است اسامی کنایی زیادی دارد. این امر نشانگر آن است که انسان به‌طور فطری به حیای در کلام پایبند است.

با توجه به آنچه بیان شد زوج‌های جوان باید در سخنان خود دقت کنند؛ زیرا عبارت آنان ترجمان دل و قلب آنان است. با مراقبت از نوع حرف زدن و گفتار به‌خوبی می‌توان از حریم شرم و حیا در خانواده پاسداری کرد. اگر قرار است انسان کلامی خشن و ناخوشایند را به کسی بگوید بجاست از رک‌گویی و صریح گفتن پرهیز کند و در لاف‌های عبارتی را به کار ببرد که آثار بهتری داشته باشد. انسان پایبند به حیا از این که بخواهد با کلامش شخصیت کسی را زیر سؤال ببرد شرم می‌کند و خجالت می‌کشد. اگر بچه‌ها گاهی ناسزا بگویند والدین باید نسبت به مطرح شدن این‌گونه الفاظ در خانواده حساس باشند، گاهی الفاظی به کار می‌رود که بیان برخی از گناهان است که حوزه خانواده باید به شدت از این الفاظ مصون بماند. به‌طور کلی نباید الفاظی که پرده عفاف را می‌برد بر زبان مؤمن جاری گردد. قرآن کریم در داستان حضرت یوسف حساس‌ترین مسائل مربوط به عاشقی و زمینه‌سازی‌های جنسی را از طرف همسر عزیز مصر مطرح می‌کند اما به‌قدری عبارات را در پرده حیا و عفاف بیان می‌کند که برای خواننده حالتی معنوی پدیدار می‌گردد و این هنرمندی قرآن بسیار زیبا و با اهمیت است.

رفتارهای درست والدین

آدمی از کودکی در کنار پدر و مادر خود زندگی می‌کند. از این‌رو خانواده، اولین و مهمترین نهاد تربیتی فرزندان است. پدران و مادران باید مواظب گفتار و رفتار خود باشند و از مرز حیا پارا فراتر نگذارند. آنان باید بدانند فرزندانشان درس حیا و عفاف یا بی‌حیایی و گستاخی را ابتدا از محیط خانه و روابط صحیح یا نادرست والدین خود آموزند.

درست است که پدر و مادر به فرزندان محرم هستند؛ ولی نباید مصالح اجتماعی خود و آنان را فدای هوس‌های بی‌جا کنند. اسلام به‌منظور تثبیت حیا در محیط خانواده، به نکات ظریفی اشاره کرده است؛ مانند: جدای بستر پسران و دختران، رعایت اصول مسائل جنسی، تأکید به اجازه گرفتن فرزندان برای ورود به جایگاه خصوصی پدر و مادر مسائلی از قبیل روابط جنسی میان پدر و مادر در کانون خانواده بایستی در زمان‌های معینی و در یک خلوتگاه خاص صورت پذیرد و فرزندان به هیچ وجه به خلوتگاه آنان وارد نشوند

و از روابط زوجین مطلع نگردند. در کلام مقدس الهی در آیه ۵۸ سوره نور به این مسئله اشاره شده است که بدون اجازه به خلوتگاه وارد نشوید: خداوند جل جلاله در سوره نور فرموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (النور: ۵۸).

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، قطعاً باید غلام و کنیزهایتان از شما اجازه بگیرند کسانی از شما که به بلوغ نرسیده‌اند سه نوبت پیش از نماز بامداد و هنگامی از نیمروز که لباس‌هایتان را بیرون می‌آورید و پس از نماز عشاء این سه نوبت برایتان عورت است غیر از این نه بر شما و نه بر آنان هیچ گناهی نیست چراکه آنان بر شما طواف کننده‌اند و بر همدیگر وارد می‌شوید خداوند آیات خود را این‌گونه برای شما روشن می‌کند و خدا دانای حکیم است.

همچنین آن‌ها باید از شوخی‌های تحریک‌آمیز و پوشیدن لباس‌های نامناسب پرهیز کنند تا زمینه گناه فراهم نشود.^{۱۷}

ب: حیا در پوشش

در فطرت آدمی استفاده از پوشش به صورت امری نهادینه مطرح است و البته در بانوان جلوه بیشتری دارد، نوع پوشش معمولاً بیانگر حالت حیا و عفاف و یا عدم آن است. لذا مسئله پوشش هم در خانواده و هم در جامعه باید جدی گرفته شود. نوع پوشش در خانواده امری مهم و شایان توجه است. به این معنا که به نوع پوشش والدین در حضور فرزندان و یا نوع لباسی که فرزندان استفاده می‌کنند باید دقت شود.

نوع لباس دختران در خانواده و در برابر برادران و پسران باید جدی گرفته شود؛ زیرا پوشش در برابر محارم هم حد و حدودی دارد که لازم است رعایت شود.

در جامعه هم به نوعی پوششی که استفاده می‌شود باید توجه جدی شود. بسیار ناپسند است که خانم‌ها با لباس‌های نامناسب به جامعه بیایند و مشغول جلوه‌گری شوند و یا حتی لباس‌های نامناسب را بر تن فرزندان خود کنند اگر خداوند به بانوان دستور پوشش می‌دهد، این پوشش را به‌طور فطری در وجود آن‌ها نهاده است. زنانی که تربیتی مطابق با فطرت دارند به‌طور ناخودآگاه وقتی در محیط‌های ناسالم قرار بگیرند دچار نوعی اضطراب می‌شوند، قرآن کریم در داستانی زیبا وقتی از قصه حضرت مریم علیها السلام سخن می‌گوید این حالت اضطراب را به بهترین شکل بیان می‌کند: «قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا» (مریم: ۱۸).

گفت: من از تو به خدای رحمان پناه می‌برم، اگر پرهیزگار باشی.

ج: حیا در رفتار

نوع دیگر شرم و حیا حیایی است که در رفتار فرد تجلی می‌کند. رفتار آدمی باید به گونه‌ای باشد که سراسر بر اساس شرم و حیا باشد و این ارزشی است که قرآن با صراحت از آن یاد می‌کند. در داستان دختران حضرت شعیب علیه‌السلام وقتی می‌خواهند که حضرت موسی علیه‌السلام را به طرف خانه پدر راهنمایی کنند، با شرم و حیا راه می‌روند. قرآن کریم می‌فرماید: «فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ» (القصص: ۲۵).

و یکی از آن دو (دختر) به‌سوی موسی آمد در حالی که با حیا راه می‌رفت.

اگر رفتار فرزندان با رفتار والدینشان مقایسه شود، مشخص می‌شود که بسیاری از چیزهایی است که آنان قصد آموختنش را به فرزندان نداشته‌اند. مثلاً وقتی مادر در خانه عصبانی می‌شود و حرف بدی می‌زند، اولین چیزی که فرزند یاد می‌گیرد همان حرف بد است. والدینی که اهل مطالعه و تأمل هستند توجه دارند که وقتی پدر به هنگامی مشکل سختی و اضطراب به سیگار یا خدای نکرده چیزهای دیگری پناه می‌برد، یا به پرخاش کردن متوسل می‌شود، فرزندشان که این رفتار را می‌بیند نیز هنگامی که با چنان شرایطی مواجه می‌شود و به فشار و سختی دچار می‌گردد حتی در سنین بزرگسالی همان گزینه در ذهنش شکل می‌گیرد و همان رفتار را انجام می‌دهد اما اگر ببیند پدر وقتی گرفتار و مضطرب است، قرآن می‌خواند، به دعا پناه می‌برد و نماز می‌خواند، او نیز در آینده و در مواجهه با چنان شرایطی، این گزینه‌ها در ذهنش نقش می‌بندد و در شرایط مشابه، همان کار را می‌کند.

^{۱۷} خادم پیر، علی. (۱۳۹۴) خاستگاه، عوامل و آثار شرم و حیا در نگاه قرآن و حدیث ص ۱۷.

تک تک رفتارهای والدین معنا دارد. تک تک رفتارهای آنان که در مقابل چشم فرزندان صورت می‌گیرد، با آن‌ها حرف می‌زند. این نکته نشان می‌دهد که والدین در تربیت فرزندان نقش بسیار حساسی بر عهده دارند بناء رفتارها، گفتارها، پوشش‌ها باید در منزل برای همه افراد حساب شده باشد^{۱۸}.

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه در خصوص حیا در زندگی خانوادگی ارائه شد، در نتیجه مسائلی در ذهن متبادر می‌گردد که به شرح ذیل است:

- ۱- پدر و مادر در کانون خانواده، نقش بسیار سرنوشت سازی دارند که اگر به‌درستی به وظایف الهی و شرعی خود عمل نمایند، می‌توانند موجبات رشد و اعتلای خانواده را مهیا نمایند و اگر خدای نکرده از وظایف الهی و شرعی غفلت نمایند موجبات تزلزل و سستی ارکان خانواده را فراهم نموده و قطعاً در پیشگاه خداوند و فرزندان مسئول اند.
- ۲- پدر و مادر در کانون خانواده، بایستی مکارم اخلاقی و تربیتی را با توجه به دستورات قرآن و سنت و سیره بزرگان دین به فرزندان خود آموزش داده و هر کدام به‌عنوان یک الگو برای فرزندان باشند.
- بدیهی است رفتارهای غلط و نابجا و دور از ادب پدر و مادر، تأثیرات منفی و ناهنجاری روی فرزندان بجای می‌گذارد و موجبات بی‌حیایی آن‌ها را فراهم می‌نماید.
- ۳- عمل به دستورات خداوند و پیامبر اسلام صلی‌الله علیه و سلم به ویژه در راستای مسائل خانواده، از یک سو موجب تحکیم خانواده و مبانی آن و از طرف هم پایبندی به ارزش‌ها و فزونی حیا و واز طرف دیگر موجب تحکیم جامعه و سلامت آن می‌گردد؛ زیرا جامعه تشکیل شده از خانواده‌های متعدد است، پس سلامت خانواده به سلامت اجتماع کمک بسیاری می‌نماید.
- ۴- پدر و مادر باید در خصوص تعلیم و تربیت فرزندان مطابق دستورات الهی و سنت نبوی عمل نمایند که در این صورت پاداش عظیمی در پیشگاه خداوند متعال دارند.
- ۵- در خانواده نیز تمام رفتارهای ما باید مبتنی بر حیا باشد و علاوه بر آن قرآن دستورالعمل‌هایی برای حفظ حریم‌ها و حیا در خانه دارد.
- ۶- رعایت جانب حیا در خانواده سبب می‌شود تا انسان نسبت به همسر و فرزندان خود احترام و ادب را رعایت کند.
- ۷- هرکس که از خداوند حیا داشته باشد و توجه داشته باشد که اعضای خانواده او بنده‌ای از بندگان خداوند است در رفتار و منش خود با آنها بسیار مراقب خواهد بود.

همچنین اگر انسان شأن ایمانی خود را در نظر بگیرد به خود اجازه نخواهد داد که هر رفتاری از او در رابطه با خانواده اش صادر شود.

^{۱۸} غنوی، امیر. (۱۳۹۱). نقش والدین در تربیت فرزندان. تهران: سازوکار. ص ۲۱.

منابع

- [۱] قرآن کریم
- [۲] زحیلی، وهبه. (۱۳۹۰). فقه خانواده در جهان معاصر. مترجم، عبدالعزیز سلیمی. تهران: نشر احسان.
- [۳] وخوله درویش، محمد الناصر. (۱۴۱۲). تربية الاطفال في رحاب الاسلام في البيت والروضة. جده: مكتبة السودايبی.
- [۴] حسین زاده، صالح. (۱۳۹۳). عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی. تهران: سامانه مدیریت نشرات علمی دانشگاه علامه طباطبایی.
- [۵] دورانت، ویل. (۱۳۷۱). لذات فلسفه. ترجمه عباس زریاب. تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
- [۶] الرازی، احمد بن فارس. (۱۳۹۹ هـ.ق). مقایس اللغة. بیروت: دارالفکر.
- [۷] هدایتی، محمدعلی. (۱۳۸۲). احیای حیات. قم: انتشارات قم.
- [۸] ابن الأثیر، مجد الدین. جامع الاصول فی احادیث الرسول. بیروت: دارالفکر.
- [۹] الهندی، علاء الدین. (۱۴۰۱). کنز العمال. بیروت: مؤسسه الرساله.
- [۱۰] البیهقی، احمد بن الحسین. (۱۴۲۳). شعب الایمان. الرياض: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع.
- [۱۱] خالد، عمرو. (۱۳۸۷). اخلاق مؤمن، مترجم. سمیه اسکندری فر. کابل: انتشارات مستقبل. چاپ سوم.
- [۱۲] النسابوری، مسلم بن الحجاج. (بت). صحیح مسلم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- [۱۳] الحمیدی، محمد بن فتوح. (۱۴۲۳). الجمع بین الصحیحین. بیروت: دار ابن حزم.
- [۱۴] بخاری. محمد بن اسماعیل. صحیح البخاری. (۱۴۲۲). بیروت: دارالفکر.
- [۱۵] بهشتی، احمد. (۱۳۶۱). خانواده در قرآن. قم: انتشارات طریق القدس.
- [۱۶] هدایتی، (۱۳۷۷). تفسیر هدایتی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- [۱۷] معین، .... (بت). فرهنگ معین. تهران: نشر احسان.
- [۱۸] ابن فارس، ابی الحسین. (۱۴۲۳) معجم مقاییس اللغة. ناشر: اتحاد الكتاب العرب.
- [۱۹] الجار الله، عبدالرحمن. (بت). الحیاء فی حیاة المسلم.
- [۲۰] الاصبیحی، مالک بن انس. (بت). موطأ مالک بروایة محمد بن الحسن الشیبانی. ناشر: المكتبة العلمیة.
- [۲۱] غزالی، محمد. (۱۳۹۰). اخلاق مسلمان. مترجم، مؤمن حکمی. کابل: بخش دعوت و ارشاد جمعیت اصلاح و انکاش اجتماعی افغانستان.
- [۲۲] السجستانی، سلیمان بن الاشعث. (۱۴۳۰). سنن أبی داود. بیروت: دارالرساله.
- [۲۳] الترمذی، محمد بن عیسی. (۱۹۹۸). سنن الترمذی. تحقیق بشار عواد معروف، بیروت: دارالغرب الاسلامی.
- [۲۴] خادم پیر، علی. (۱۳۹۴) خاستگاه، عوامل و آثار شرم و حیا در نگاه قرآن و حدیث.
- [۲۵] غنوی، امیر. (۱۳۹۱). نقش والدین در تربیت فرزندان. تهران: سازوکار.